

ÇOCUK KİTAPLARINDA AKRAN ZORBALIĞI

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Oğuzhan YILMAZ¹, Bilge DESTEĞÜLOĞLU²

1 Doç. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, oyilmaz@erzincan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8560-2868.

2 Arş. Gör., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, bilge.desteguloglu@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7147-8296.

Geliş Tarihi: 24.01.2020 Kabul Tarihi: 21.08.2020 DOI: 10.37669/milliegitim.679827

Öz: Çalışma kurgusal nitelikli çocuk kitaplarında akran zorbalığına ilişkin görünüşleri ve görünüşlerin çözümüne ilişkin sunulan alternatifleri tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada doküman analizi kullanılmıştır. Çalışmada kullanılacak dokümanlar için öncelikle, alan uzmanlarının yardımıyla bir liste hazırlanmış, sonrasında bu liste çocuğa uygunluk, güncellik ve çalışma konusuna uygun içerik ölçütleri göz önünde bulundurularak daraltılmıştır. Çalışmaya konu olan dokümanlar temin edildikten sonra öncelikle herhangi bir kayıt tutulmadan okunmuştur. Daha sonra “akran zorbalığı” odağında incelenmiş, bir başka deyişle betimsel analize tabi tutulmuştur. Elde edilen veri seti, NVİVO 11 Nitel Veri Analiz Programıyla incelenmiş, veriler “zorbalık şekilleri”, “kurbanlar”, “zorba tipler” ve “çözüm şekilleri” başlıkları altında derinleştirilmiştir. Sonuç olarak kurgusal nitelikli çocuk kitaplarında en fazla karşılaşılan zorbalık tipinin sözel ve fiziksel şiddet üzerine temellendiği; zorbalığa maruz kalan karakterlerin genellikle akıllı, zeki, çalışkan ve dürüst kimseler olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca incelenen kitaplarda zorba karakterlerin neredeyse tamamının erkek olduğu, kurbanların yaşadıkları çatışmaları genellikle şiddete meylederek çözmeye çalıştıkları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akran zorbalığı, çocuk edebiyatı, kurgusal metin, edebiyat eğitimi.

PEER BULLYING IN JUNIOR BOOKS

Abstract:

The aim of the study is to obtain the images on peer bullying in fictional children's books and to determine the views related to the solution of the problem of peer bullying. Document analysis design was used in the research. First of all, a list of documents to be used in the study with the help of field experts was prepared, and then this list was narrowed by taking into consideration the criteria of suitability, timeliness and content appropriate to the subject of the study. After the documents obtained with regards the study, they were first read without keeping any records. Then, they were examined in the focus of peer bullying, in other words, descriptive analysis was conducted. The new data set was analyzed with NVIVO 11 Qualitative Data Analysis Program, the data were enriched under the headings "the forms of bullying", "victims", "types of bully" and "forms of solution". As a result, the most common type of bullying in the fictional children's books was based on verbal and physical violence. It was found that the bullied characters were generally smart, intelligent, hardworking and honest. In addition, it was found in the books examined that almost all the bullying characters were male and that the victims often tried to solve the conflicts they experienced by being prone to violence.

Keywords: Peer bullying, children's literature, fictional text, literature education.

Giriş

Akran zorbalığı, çağın önemli problem alanlarından biridir. Türkiyede akran zorbalığı konusunda yapılan araştırma bulguları değerlendirildiğinde okul çağı çocuklarının önemli bir kısmının düzenli olarak akran zorbalığına maruz kaldıkları görülmektedir (Çinkır ve Karaman Kepenekçi, 2003; Kapıcı, 2004; Totan ve Yöndem, 2007; Kartal, 2008; Çalık vd., 2009; Pişkin, 2010; Hilooğlu ve Cenkseven Önder, 2010; Özkan ve Gökçearslan Çifci, 2010; Ada, 2010; Çankaya, 2011; Aslan ve Aşıcı, 2011; Ayas ve Pişkin, 2011; Üneri, 2011; Bayar ve Uçanok, 2012; Öksüz, Çevik ve Kartal, 2012; Burnukara ve Uçanok, 2012; Ünalmiş ve Şahin, 2012; Öztürk vd., 2014; Kara ve Kaçar, 2017; Gürhan, 2017; Kale ve Demir, 2017; Ayaz Alkaya ve Avşar, 2017; Atış Akyol vd., 2018; Kantar ve Uysal, 2009). Bu anlamda, okul çağı çocuğunun gerçek hayatta pek çok kez yüzleştiği akran zorbalığı gibi bir konunun kitaplarda nasıl ele alındığını tespit edebilmek, gerçek hayatla kurmaca dünyanın bağlantısını kurabilmek açısından önem arz etmektedir. İşte bu nedenle çalışma kurgusal nitelikli çocuk kitaplarında akran zorba-

lığına ilişkin görünümleri tespit etmek, akran zorbalığı probleminin çözümüne ilişkin, kitapların nasıl görüntüler sunduğunu belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Olweus'a (1993) göre bir eylemin zorbalık olarak tanımlanabilmesi için *"kasıtlı olarak yapılması, güç eşitsizliğine dayanması ve tekrar etmesi"* gerekmektedir. Akran zorbalığını saldırganlık ve şiddetten ayıran ayrıntılar Olweus tarafından betimlenen bu ölçütlerde saklıdır. Pişkin (2002) ise akran zorbalığını *"Bir ya da birden çok öğrencinin kendilerinden daha güçsüz öğrencileri kasıtlı ve sürekli olarak rahatsız etmesiyle sonuçlanan ve kurbanın kendisini koruyamayacak durumda olduğu bir saldırganlık türü."* şeklinde ifade etmektedir.

Bugüne kadar kısmi ekleme ve düzeltmelerle farklı şekillerde sınıflandırılan akran zorbalığı başlangıçta *"sözel zorbalık, fiziksel zorbalık, sosyal dışlama (Olweus, 1993)"* şeklinde tasnif edilmiştir. Ancak bu tasnife, sonrasında, çağın problemleri de dikkate alınarak *"sanal/siber zorbalık (Özdemir ve Akar, 2011; Çelen, Çelik ve Seferoğlu, 2011; Bayar ve Uçanok, 2012; Aydın, 2013; Kara ve Kaçar, 2017), duygusal zorbalık (Kapıcı, 2004; Gültekin Akduman, 2010; Çankaya, 2011), cinsel zorbalık (Kapıcı, 2004; Tıpırdamaz Sipahi, 2008; Gültekin Akduman, 2010), ilişkisel zorbalık (Burnukara ve Uçanok, 2012; Aypay, Durmuş ve Aybek, 2016)"* gibi farklı boyutlar eklenmiştir.

Zorbalıkla ilgili diğer bir tasnif ise doğrudan ve dolaylı zorbalık şeklinde yapılmıştır. Doğrudan zorbalık vurma, itme, alay ve tehdit gibi açık saldırı eylemlerini içerirken (Kapıcı, 2004; Tıpırdamaz Sipahi, 2008; Gökler, 2009; Gültekin Akduman, 2010; Öztürk, Atlı ve Kutlu, 2014) dolaylı zorbalık dedikodu yayma, gruptan dışlama, utandırma (Kapıcı, 2004; Kartal ve Bilgin, 2007; Tıpırdamaz Sipahi, 2008; Gökler, 2009; Pişkin, 2010; Aslan ve Aşıcı, 2011; Burnukara ve Uçanok, 2012; Öztürk, Atlı ve Kutlu, 2014; Kale ve Demir, 2017) gibi davranışları içermektedir. Farklı bulgular olmakla birlikte yapılan araştırmalar en fazla maruz kalınan zorbalık şeklinin sözel zorbalık olduğunu (Kartal ve Bilgin, 2007; Tıpırdamaz Sipahi, 2008; Gökler, 2009; Gültekin Akduman, 2010; Pişkin, 2010; Çankaya, 2011; Aslan ve Aşıcı, 2011; Burnukara ve Uçanok, 2012; Bayar ve Uçanok, 2012; Öztürk, Atlı ve Kutlu, 2014; Aypay, Durmuş ve Aybek, 2016; Kale ve Demir, 2017; Kantar ve Uysal, 1157), bunu fiziksel zorbalığın (Kartal ve Bilgin, 2007; Tıpırdamaz Sipahi, 2008; Gökler, 2009; Gültekin Akduman, 2010; Pişkin, 2010; Çankaya, 2011; Aslan ve Aşıcı, 2011; Burnukara ve Uçanok, 2012; Bayar ve Uçanok, 2012; Öztürk, Atlı ve Kutlu, 2014; Aypay, Durmuş ve Aybek, 2016; Kale ve Demir, 2017) takip ettiğini ortaya koymuştur.

Türü her ne olursa olsun araştırmalar akran zorbalığı eyleminde zorba ve kurbanın karakteristik bir kısım özellikler taşıdığını göstermiştir. Literatürde zorbalar genellikle atılgan, öfkeli, saldırgan, duygudaşıktan ve sorun çözme becerisinden yoksun, okul başarısı ve utangaçlık düzeyleri düşük; buna mukabil özsaygı düzeyi yüksek, kendinden emin, dışadönük tiplerken (Çınkır ve Karaman Kepenekçi, 2003; Kapıcı, 2004; Aypay, Durmuş ve Aybek, 2016); kurbanlar ise depresyon ve kaygı düzeyleri yüksek,

benlik saygıları düşük, donuk, içedönük, çekingen, fiziki olarak zayıf, iddiasız, mahcup ve mutsuz çocuklar (Kapıcı, 2004; Aypay, Durmuş ve Aybek, 2016) şeklinde betimlenmiştir.

Literatürde zorba veya kurban olma durumunu etkileyen birtakım değişkenlere de sıklıkla vurgu yapılmıştır. Bunlardan en belirginini cinsiyettir. Bu hususta Aktaş ve Güvenç'in (2006, 236) de ifade ettiği gibi hemen hemen tüm kültürlerde yapılan çalışmalarda erkeklerin kızlardan daha fazla şiddete başvurdukları, erkeklerin fiziksel, kızların ise sözel saldırganlık eğiliminde oldukları görülmektedir. Kimi araştırma sonuçları cinsiyetin zorbalığa maruz kalmada ayırıcı bir etken olmadığını gösterse de (Kapıcı, 2004; Burnukara ve Uçanok, 2012; Kale ve Demir, 2017) erkeklerin kızlara nazaran daha fazla zorbalığa maruz kaldığını ifade eden bulguların sayıca çokluğu dikkat çekmektedir (Gürhan, 2017). Akran zorbalığı temelinde şekillenen araştırmalar ayrıca aile yapısı bozuk ve gelir durumu düşük olan çocukların daha fazla akran zorbalığı davranışına maruz kaldıklarını (Kapıcı, 2004, 3; Totan ve Yöndem, 2007, 63; Kartal, 2008, 714; Tıprıdamaz Sipahi, 2008, 15; Gültekin Akduman, 2010, 22; Özkan ve Gökçearsan Çifci, 2010, 583-584; Kanadıkırık Kılıç ve Kılıç, 2014, 27; Ayaz Alkaya ve Avşar, 2017, 189; Gürhan, 2017, 179; Kale ve Demir, 2017, 83; Kara ve Kaçar, 2017, 116; Atış Akyol vd., 2018, 441), yaşla birlikte akranları istismar etme sıklığının arttığını ancak istismara uğrama sıklığının azaldığını ortaya koymuşlardır.

Şüphesiz farklı değişkenlere bağlı olarak ortaya çıkan bu davranışın çözümüne ilişkin alınması gereken önlemler önem arz etmektedir. Bu konuda yazılanlar değerlendirildiğinde akran zorbalığına maruz kalan öğrencilerin problemlerine çözüm üretebilmek için çevrelerinden bir destek umarak arkadaşlarından, ailelerinden ve öğretmenlerinden yardım istedikleri; bazen şiddeti görmezden geldikleri bazen de şiddetten kaçtıkları veya şiddete şiddetle karşılık verdikleri görülmektedir. Ancak bu çözüm yollarının çocuğun ruh dünyası açısından ne derece sağlıklı olduğu tartışılır bir konudur.

Akran zorbalığı, literatürde de belirtildiği üzere, çocukların her zaman destek almadan üstesinden gelebileceği bir durum değildir. Bu desteğin profesyonel bir hüviyet taşıması gerekir. Bunun için pek çok zorbalık programı geliştirilmiş ve bu programların etkililiği tartışılmıştır. Türkiye de henüz bir örneği olmasa da bu programlardan bazıları da çocuk kitapları odağında yapılmıştır. Sözgelimi Wang vd. (2015) ilkökul öğrencileri arasındaki sosyal davranışları ve sosyal-duygusal çıktıları desteklemek için çocuk edebiyatı ürünlerini kullanmış ve akran zorbalığını engellemek için program geliştirmiş, geliştirdiği bu programın ise öğrencilerin davranışlarını iyileştirmede etkili olduğunu tespit etmiştir. Benzer şekilde Freeman (2014, 311) da çocuk edebiyatı metinleri aracılığıyla okul öncesi çocuk kitaplarının zorbalığı önlemede bir materyal olarak kullanılabilmesi ve okul öncesinde okuyan çocukların çocuk edebiyatı metinleri yoluyla zorbalık davranışlarıyla başa çıkma stratejilerini daha iyi anlayacaklarını ifade etmiştir. Çocuk kitapları aracılığıyla akran zorbalığı probleminin fark

edilmesine ve çözümüne yönelik proje nitelikli çalışmalar dışında, akran zorbalığı ve çocuk kitapları ekseninde yurt dışı kaynaklı pek çok çalışma da vardır. Bütünde çocuk edebiyatı ürünlerinin hoşgörülü bir bakış sağlayacağını, çocukların anlatı karakterleri ve duygularıyla özdeşim kurmak suretiyle özgüven, empati kurma becerisi ve içgörü kazanabileceklerini ifade eden çalışmalar, çocukların kitaplar aracılığıyla zorbalığın çözümüne ilişkin farklı stratejiler geliştirebileceklerini ve zorbalıkla ilgili bir farkındalık sağlayabileceklerini de anlatmaktadır (Oliver vd. 1994; Esch, 2008; Moulton vd. 2011; Flanagan vd. 2013). Yurt dışındaki pek çok çalışmanın aksine Türkiye’de ise çocuk kitaplarında akran zorbalığını konu edinen herhangi bir çalışma, literatürde tespit edilememiştir. Daha dikkat çekici taraf ise Türkiye’de akran zorbalığının çatı kavramı olan “şiddet” in çocuk kitaplarına yansımaları ile ilgili yapılmış çalışmaların bile nicel açıdan oldukça sınırlı olmasıdır (Sever, 2002; Kara, 2007; Dağlıoğlu ve Çamlıbel Çakmak, 2009; Fırat, Güleç ve Şahin, 2013; Öztürk ve Giren, 2016; Fırat ve Çeker, 2016; Yılmaz ve Destegüloğlu, 2019). Bu açıdan çalışma özellikle belirli yaş dönemindeki çocuklar için önemli bir problem alanı olan akran zorbalığının çocuk kitaplarına yansımaları ve akran zorbalığının çözümüne ilişkin kitapların nasıl görüntüler sunduğunu görmek ve bu konuda daha sonra yapılacak çalışmalara kaynak oluşturmak açısından önemlidir. Bu amaçla çalışmada, “Kurgusal nitelikli çocuk kitaplarında akran zorbalığına ilişkin görüntüler nelerdir?” sorusuna cevap aranmıştır.

Yöntem

Araştırma Deseni

Çalışma, doküman analizi deseniyle kurgulanmıştır. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu desen, detaylı incelemelere imkân sağlaması yönüyle de işlevseldir (Bowen, 2009, 27). Çalışmada kurgusal nitelikli çocuk kitaplarındaki akran zorbalığına ilişkin görüntüler tespit edilmeye çalışıldığı için doküman analizi deseni tercih edilmiştir.

İncelenen Dokümanlar

Çalışmada kullanılacak dokümanlar için öncelikle alan uzmanlarının yardımıyla bir liste hazırlanmış, sonrasında bu liste çocuğa uygunluk, güncellik ve çalışma konusuna uygun içerik ölçütleri göz önünde bulundurularak uzman görüşleri doğrultusunda daraltılmıştır. Çalışmaya konu olan kitapların seçiminde yazar çeşitliliğine dikkat edilmiş, her yazarın yalnızca bir kitabı çalışmaya dâhil edilmiştir. Seçilen kitapların künyelerine ve kısaltmalarına ilişkin detaylı bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubunu Oluşturan Kitapların Künye ve Kısaltmalarına İlişkin Bilgiler

Yazar ismi	Kitap ismi	Yayınevi	Yılı	Kısaltmalar
Aslı DER	Defne'yi Beklerken	Günüşiği	2017	DB
Ayhan BOZFIRAT	Sokakta Tek Başına	Günüşiği	2017	STB
Çiğdem SEZER	Juju	Bilgi	2016	J
Elif ŞAFAK	Sakız Sardunya	Doğan Egmont	2017	SS
Fatih ERDOĞAN	Korsan Kitap Çetesi	Mavibulut	2017	KKÇ
Sevgi SAYGI	Babam Nereye Gitti?	Günüşiği	2017	BNG
Yeşim SAYGIN ARMUTAK	Hayaletli Gölün Çocukları	Günüşiği	2018	HGÇ

Verilerin toplanması ve analizi yöntemi

Çalışmaya konu olan dokümanlar temin edildikten sonra öncelikle herhangi bir kayıt tutulmadan okunmuştur. Daha sonra “akran zorbalığı” odağında incelenmiş, bir başka deyişle betimsel analize tabi tutulmuştur. Elde edilen yeni veri seti, NVİVO 11 Nitel Veri Analiz Programıyla değerlendirilmiş, veriler “zorbalık şekilleri”, “kurbanlar”, “zorba tipler” ve “çözüm şekilleri” başlıkları altında derinleştirilmiştir. Çalışmanın geçerlik ve güvenilirliğini artırmak amacıyla Miles ve Huberman’ın (1994) güvenilirlik formülü esas alınarak kodlamalar yapılmış, bu kodlamalar arasındaki tutarlığın .70’in üzerinde olmasına dikkat edilmiştir. Çalışma sonucunda bir nitel araştırma uzmanı ve araştırmacı veri setinin bir kısmı üzerinde farklı zaman dilimlerinde kodlamalar yapmış yapılan bu kodlamaların tutarlığı .82 çıkmıştır. Bu sonuç kodlamalar arasında bir tutarlığın olduğunu göstermektedir. Yine çalışmayı daha geçerli ve güvenilir kılmak adına farklı yazar ve yayınevine ait kitaplar çalışmaya dâhil edilerek bir çeşitleme yapılmış, mevcut veri seti birkaç kez okunmuş, doğrudan aktarımlara yer verilmiş, uzman incelemesine başvurulmuştur. Çalışmada bulgular bölümünde alıntı yapılan kitap cümlelerinden sonraki harfler ilgili kitabın baş harflerini, rakamlar ise sayfa numarasını belirtmektedir.

Bulgular ve Yorumlar

Kurgusal nitelikli çocuk kitaplarında akran zorbalığına ilişkin görünümünün incelendiği araştırma, “zorbalık şekilleri”, “zorbalar”, “kurbanlar” ve “zorbalık problemi” çözüme biçimleri” başlıkları etrafında şekillendirilmiştir.

1. Zorbalık Şekilleri

Tablo 2. Zorbalık Şekillerine İlişkin Kitaplarda Yer Alan Görünümler

Sınıfa yeni bir kız gelmiş: Derinsu. Sessiz biri. Bizimkiler hemen dalga geçmeye başlamışlar adıyla (BNG, 48).
Serserinin arkadaşları da teker teker belirdiler. "A-haa! Bakın kimler var burada?" dedi biri. "Lağımın Kralı ve küçük uşakları!" diye bağırdı diğer iki çocuk (HGÇ, 46).
Minibüsün ortalarına yaklaşmıştı ki haylaz Feyyaz ayağına çelme taktı. Sakız Sardunya az kalsın düşüyordu. Son anda koltuğun koluna tutundu, düşmekten kurtuldu. (S.S. 38).
Bu dayak işi giderek daha pis hâle geliyor. Utanmaktan, kızmaktan, intikam alamayacağımı bilmekten, canımın acısından, ne ders dinleyebildim, ne de... Çok canım sıkılıyor, çok (BNG, 70)!
Tam tahmin ettiğim gibi dedikodular başladı. Kitap ve benim sevgili olduğumuz, kimse anlamasın diye özellikle konuşmadığımız, okul çıkışı bulduğumuz falan yayılıyor kulaktan kulağa. (DB, 51)
İçimde çok ama çok büyük bir ağırlık hissettim. Geçen yıl sonu yaşadıklarım gibi, ezildikçe ezildim altında. Beni arka sırada sıkıştırıp göğüslerimi zorla elledikleri, bana iğrenç şeyler söyledikleri günlerde gelip içime oturan o korkunç ağırlık gibi, hatta ondan daha beteriymi bu (DB, 47).

İncelenen kitaplarda akran zorbalığı frekans sıklığına göre sözlü şiddet, fiziksel şiddet, ilişkisel şiddet ve cinsel şiddet olmak üzere dört biçimde belirmektedir.

Kitaplarda en çok öne çıkan sözlü şiddet biçimi, alay etmedir. Zorbalar genellikle kurbanın ismiyle, davranışıyla ya da kurduğu bir cümleyle alay etmektedir. Hakaret ve tehdit gibi sözlü şiddet biçimlerine de incelenen dokümanlarda sıklıkla rastlanmaktadır. Karakterler, bazen birbirlerini bir hayvana ve çağrışımları olumsuz bir nesneye benzetmekte bazen de kurbanları dayak atmamakla veya gelecekle ilgili bir belirsizlikle tehdit etmektedir.

Sözlü şiddet gibi kitaplarda öne çıkan bir diğer şiddet biçimi ise fiziksel şiddettir. Genellikle kurbanı yumruk ve tekme atma şeklinde beliren fiziksel şiddet; iteleme, çelme takma, saç çekme hatta kimi zaman boğaza bıçak dayama şeklinde görülmektedir. Fiziksel şiddete başvuran karakterler çoğu zaman herhangi bir alet kullanmazken nadiren sopa ve bıçak gibi aletler de kullanabilmektedir.

Mevcut veri setinde ilişkisel zorbalık diye adlandırılacak kimi eylemler de yer almaktadır. Bu eylemlerin en başta geleni ise dedikodudur. Kitaplarda, cinsellik ve sevgili olma durumu ile ilgili çıkarılan söylentiler muhataplarını epeyce üzmüş ve bunalmıştır.

Son derece az rastlansa da cinsel zorbalık da kitaplarda yer alan zorbalık tiplerindedir. Kız öğrencileri sıkıştırma, elleme, cinsel içerikli söylemlerle onları rahatsız etme bu zorbalık tipinin görüntüleri arasındadır. Yalnızca tek bir eserde görülen bu zorbalık türü tek bir öğrenci tarafından değil bir grup öğrenci tarafından tekrar edilmektedir.

2. Kurbanlar

Tablo 3. Kurbanlara İlişkin Kitaplarda Yer Alan Görünümler

Sakız Sardunya ismini küstürmek istemiyordu. İyi kalpli bir çocuk olduğu için kimseyi kırmak gibi bir niyeti yoktu (SS 21).
Babası iki ay önce ölmüştü. Ailesinin geçim derdi annesinin omuzlarındaydı şimdi. Babasının ölümünden sonra annesi, evlerde gündelikçi olarak çalışmaya başlamıştı. Osman, işte bunun için sabırsızlanıyordu. O çalışacak, annesi evde oturacaktı. (STB 12,13)
On iki yaşındayım. Altı aydır Türkiye’deyiz. Babam bir sitede kapıcılık yapıyor. Aslında Almanya’ya gidecektik ama annem istemedi. Almanya çok uzakmış (J 7).
Bilye oynamak, sevdiği anladığı tek oyun olduğundan, ona bu ismi takmıştık. Benden iki yaş küçük olduğuna inanmak zordu. Ufak tefek, çekingen ve çoğunlukla karamsardı. (HGÇ 11).

Kitaplarda zorbalığa maruz kalan karakterlerin genellikle akıllı, uslu, iyi kalpli ve dürüst kimseler olarak sunulduğu görülmüştür. Zorba tiplerin aksine kurbanlar çekingen, içe kapanık, en azından hayatlarının bir döneminde okumaktan mutlu olan ve kendi dünyalarında mutlu olmaya çalışan karakterler olarak resmedilmiştir. Bunun yanında zorbalıkla yüzleşen karakterlerin önemli bir kısmı, yetim ve/ veya yoksuldu. Yaşamak ve geçimini sürdürmek adına hayatın gerçekleriyle erken yaşta karşılaşan karakterler türlü zorbalıklarla karşılaşmaktadır.

Kurgularda zorbalığa maruz kalan karakterler açısından cinsiyet belirleyici bir değişken olmamasına rağmen cinsiyet özelinde zorbalık türlerinde farklılaşmalar bulunmaktadır. Kitaplarda kız karakterler, genellikle sözlü şiddet, ilişkisel şiddet ve cinsel şiddete maruz kalırken; erkek karakterler ise bu türden zorbalıkların yanında fiziksel şiddete daha fazla maruz kalmaktadır.

Yukarıda bahsedilen özellikler kadar belirgin olmasa da kurbanların fiziki açıdan güçsüz ve aile içi iletişimlerinin zayıf olması da eserlerde dikkat çeken başka bir görüntüdür.

3. Zorba Tipler

Tablo 4. Zorba Tiplere İlişkin Kitaplarda Yer Alan Görünümler

Elebaşı bir anda önümüzde dikildi. Çetesi de onu izledi. Şimdi önümüzde dikilmiş, küstah bakışlarıyla bizi süzen, haklamaya kararlı dört kişiydiler (HGÇ 46).
Güngör, Hayri'den sonra, içlerinde en kuvvetlileriydi. Yaşı da onlardan büyüktü. Çetenin ikinci başkanıydı (STB 137).
Bizim okuldan bir çocukla, kendisi gibi kavgacı ve saldırgan arkadaşları oturuyordu orada. Sürekli sorun çıkarmak en büyük hobileriydi bunların (HGÇ 44,45).
Sınıftaki yaramaz oğlanlar bir de tekerleme uydurmuşlardı: Yağmur yağıyor seller akıyor, Saksıda Sardunya camdan bakıyor. Dereler taşıyor, kayıklar batıyor, Sardunya saksıda suyunu içiyor (SS 14).

Kitaplarda zorba tipler genellikle tek değildir, etrafında emirleri sorgulamadan kabul eden bir arkadaş grupları vardır. Lider özelliklere sahip ve özgüvenlidirler. Arkadaşlarına nazaran genellikle iri, yaşça büyük ve/veya ekonomik anlamda güçlü olmaları onları grup içinde öne çıkarmaktadır. Zorbalığa maruz kalan karakterlerin tam tersi biçimde belalı, öfkeli, saldırgan ve yalancılardır. Öfkelerini kontrol etmekte güçlük yaşayan karakterler, fiziki üstünlüklerini de kullanarak problemlerini şiddete başvurarak çözmeye çalışırlar. Kurban karakterlerin aksine büyük oranda erkektirler. Özellikle fiziksel şiddet başta olmak üzere şiddetin her türüne başvururlar ve bu anlamda acıma eşikleri yoktur. İçlerinden bazıları suça bulaşmış, ceza yemiş ancak uslanmamıştır.

4. Zorbalık Problemini Çözme Biçimleri

Tablo 5. Zorbalık Problemini Çözme Biçimlerine İlişkin Kitaplarda Yer Alan Görünümler

Okulun bahçesinden çıkınca, Osman, Gülten'in peşinden koştu. Çantasını yolun kenarına bırakıp, Gülten'in saçlarına yapıştı. Kız avazı çıktığı kadar bağıyordu. Osman bir yandan yumrukları yapıştırırken, bir yandan da söylüyordu: 'Bir daha alay et benimle de göreyim.' (STB 25).
Hâlâ ismiyle alay edenler oluyordu ama eskisine göre daha azdı. Onun tepki vermediğini, bozulmadığını görünce, en alaycı öğrenciler bile bu fena huylarından vazgeçmeye başladılar (SS 150).
Bu Derinsu müthiş! Süper! Harikaaa! Annesinin izlediği bir haber programında gizli kamerayla suçluların yakalandığını görmüş ve okula kamera götürme fikri gelmiş aklına. ... Bu işi başarısız kurtuluruz. Kaseti doğrudan televizyon kanallarına vermeyi düşünüyoruz. Bakalım, müdür o zaman da arkadaşının oğlunu kollar mı (BNG 74)

Zorbalığa maruz kalan karakterler, zorbalıkla baş etmekte her zaman başarılı olmazlar ve bir bocalama evresi yaşarlar. Bu evreden sonra, problemlerini önemli ölçüde şiddete şiddetle karşılık vererek çözmeye çalışırlar. Bu şiddet bazen sözlü şiddet olduğu gibi çoğu zaman fiziksel şiddet şeklinde tezahür eder.

Zorbalığı şiddetle çözmeye çalışmanın temel yöntem olduğu kitaplarda, kurbanlar görmezden gelerek de problemlerini çözmeye çalışırlar ve bu usulü kullanarak başarılı da olurlar. Ancak görmezden gelmenin, sessiz kalma ve acizlik gösterme şeklinde algılandığı durumlarda zorbalılar daha da acımasızlaşıp sertleşir.

Kitaplarda zorbalığın çözümü için en az benimsenen usul ise akıl yürütme ve ikincil kişilerden yardım almadır. Kurgu içinde tercih edildiği kesitlerde zorbalığın azalmasına vesile olan ve kalıcı çözümlere imkân sağlayan bu usuller, kurguların genelinde yazarlar tarafından tercih edilmemişlerdir.

Tartışma ve Sonuç

Kurgusal nitelikli çocuk kitaplarında akran zorbalığına ilişkin görünümlerin ve akran zorbalığının çözümüne ilişkin görüntülerin tespit edilmeye çalışıldığı araştırmada, çocukların en fazla karşılaştıkları akran zorbalığı tipinin, sözel ve fiziksel şiddet üzerine temellendiği, bu zorbalık tiplerini ilişkisel ve cinsel şiddetin takip ettiği görülmektedir. Kitaplar değerlendirildiğinde, sözel zorbalık düzeyinde en sık alay ve hakaret etme; fiziksel zorbalık düzeyinde yumruk atma, itme, çekme; ilişkisel zorbalık düzeyinde dedikodu; cinsel zorbalık düzeyinde ise cinsel içerikli sözler söyleme eyleminin belirgin olarak öne çıktığı anlaşılmaktadır. Bu bulgular ilgili literatürle karşılaştırıldığında neredeyse birebir örtüşmektedir (Çankaya, 2011). Sözelimi Çınkır ve Karaman Kepenekçi (2003) yaptıkları bir çalışmada öğrencilerin %44'ünün sözel, %30'unun fiziksel, %18'inin duygusal, %9'unun ise cinsel şiddete maruz kaldıklarını belirlemişlerdir. Aynı araştırmacılar, 2003 yılında yaptıkları bir başka çalışmada ise öğrencilerin, fiziksel zorbalık düzeyinde en sık itme ve çekme; sözel zorbalık düzeyinde ad takma, alay ve hakaret etme; duygusal zorbalık düzeyinde eşyaya zarar verme ve küçük düşürme, cinsel zorbalık düzeyinde ise cinsellik içeren sözlerle karşı karşıya kaldıklarını ifade etmişlerdir. Çocuk kitaplarının gerçek hayatı çocuk okura tanıtmaması açısından bu örtüşmenin değerli olduğu düşünülmektedir. Zira Oğuzkan'a (2009) göre çocuk kitaplarının bir işlevi de çocuğu hayata hazırlamaktır. Dolayısıyla içinde hayata dair gerçeklerin olmadığı kitaplar, hem çocuk okurun yanlış yönlendirilmesine neden olacak hem de okurun kitap karakterleriyle özdeşim kurmasının önüne geçerek kitabı içselleştirmesine engel teşkil edecektir. Çocuk edebiyatının çocuğu hayata hazırlayan bir geçiş dönemi edebiyatı olarak değerlendirildiği (Yılmaz ve Yakar, 2018) zaman diliminde, çocuk kitaplarındaki görünümlerin hayatın gerçekleriyle örtüşmesi çocuğun estetik ihtiyaçlarının yanı sıra bireysel gelişimine de yardımcı olması açısından ayrıca önem arz etmektedir.

Kitaplarda zorbalığa maruz kalan karakterler, genellikle akıllı, uslu, çalışkan, iyi kalpli ve dürüst kimselerdir. Bu karakterler, birçok zaman kendilerini koruyup kollayacak, haklarını savunacak bir baba figürünün eksikliğini yaşarlar. Kitaplardaki bu yansıma gerçek hayatla ve ilgili literatürle (Olweus, 1993; Marano, 1995; Pişkin, 2002; Çınkır, 2006; Cook vd. 2010; Gürhan, 2017) pek çok zaman örtüşse de çocuk okuru olumsuz da yönlendirebilir. Zorba karakterlerin önemli bir kısmının, korkusuz biçimde yansıtılırken, çalışkan, efendi, dürüst karakterler sindirilmiş bir vaziyette resmedilmesi çocuk okurda bir kabulleniş psikolojisini de beraberinde getirebilir. Diğer yandan yetimlik, fakirlik, zayıflık, efendilik gibi toplumun kültürel kodlarında hâlâ bir karşılığı bulunan kavramların kitaplarda zorbalığa maruz kalmanın bir nedeni olarak gösterilmesi çocuk okurun bu kavramları –yerine göre değerleri- olumsuz olarak algılamasına neden olabilir.

İncelenen çocuk kitaplarında, kurbanların aksine zorba karakterlerin yaşça büyük, fiziki açıdan iri, maddi açıdan ise güçlü oldukları görülür. Nitekim ilgili literatüre de bakıldığında yaş, güç, irilik, aile yapısı ve ekonomik durum gibi değişkenlerin zorbalığı etkilediğine dair araştırmaların çokluğu göze çarpmaktadır (Totan ve Yöndem, 2007; Gültekin Akduman, 2010; Ayas ve Pişkin, 2011; Kartal ve Bilgin, 2012; Öksüz, Çevik ve Kartal, 2012; Özyürek vd. 2015; Güven, 2015; Gürhan, 2017). Özellikle belirli dönemdeki çocukların gelişimsel özellikleri düşünüldüğünde, yaşça büyük ve iri olmanın bir otorite kurma vesilesi olduğu anlaşılabilir durumudur. Ancak özellikle ekonomik göstergeler açısından düşünüldüğünde, kitaplarda zengin karakterlerin zorba, fakir karakterlerin ise daima mağdur ve iyi kalpli olarak resmedilmesi daha küçük yaşlarda, sınıfsal bir ayrım düşüncesinin oluşmasına neden olabilir. Esasında klasik masal geleneğinden bugüne miras kalan bu düşünce oldukça yanlıştır. Hayatın içinde pekâlâ, iyi kalpli zengin insanlar olabileceği gibi, kötü kalpli fakir insanlar da olabilir. Bu konuda toptancı bir bakış benimsemek, konulara insan odağından bakmak yerine zenginler zorbadır, fakirler mağdurdur propagandası yapmak Nas'ın (2004, 82) da ifade ettiği gibi ne çocuğun ne de edebiyatın gerçekliğine uymaktadır. Bu nedenle kitaplar, özellikle de edebî nitelikli çocuk kitapları bir fikrin sözcülüğünü yapmamalı, kalıp düşünceleri dayatmaktan kaçınmalıdır.

İncelemeye konu olan kitaplarda, zorba karakterlerin neredeyse tamamı erkektir. Zorbalığa maruz kalan karakterlerin cinsiyetlerine bakıldığında ise cinsiyet açısından belirgin bir farklılaşmanın olmadığı; zorbalığın türü açısından bir farklılaşma olsa da kız karakterlerin de erkek karakterler gibi zorbalığa maruz kaldığı görülmektedir. Bu görüntü, akran zorbalığı özelinde yapılan başka araştırmaların sonuçlarıyla da yakınlık göstermektedir (Kartal, 2008; Gültekin Akduman, 2010; Kanadıkırık Kılıç ve Kılıç, 2014; Öztürk, Atlı ve Kutlu, 2014; Güven, 2015). Mesela Burnukara ve Uçanok (2012) akran zorbalığı ile ilgili araştırmasında tıpkı bu araştırma bulgularına benzer nitelikte genel olarak akran zorbalığına maruz kalma açısından cinsiyete göre farklılık olmadığını belirtmiştir. Mevcut araştırma bulguları, kitaplardaki görüntüyü büyük oranda

desteklese de kitaplarda erkek karakterlerin kız karakterlerden farklı olarak devamlı zorba şeklinde betimlenmesinin toplumun ve çocuk okurun cinsiyete attığı roller açısından birtakım sıkıntılara neden olabileceğini unutmamak gerekir. Toplumsal cinsiyetin sıklıkla konuşulduğu, toplumsal cinsiyet üzerinden yapılan akademik çalışmaların giderek arttığı bir dönemde yazarların zorbalığı bir cinsiyet sorunu olarak algılamamaları, zorbalığın eğitim süreci ve ahlakla ilgili boyutlarına vurgu yapmaları daha doğrudur. Burada her ne kadar hayatın gerçeklerini kitaplara yansıtma şeklinde bir düşünce hâkim olsa da kız öğrencilerin erkek öğrencilere nazaran daha fazla zorbalık eğiliminde olduğunu ifade eden (Çalık vd. 2009) veya kız ve erkek öğrencilerin zorbalık düzeylerinde bir farklılaşma olmadığı belirten araştırma bulgularına da rastlanmaktadır (Dölek, 2002).

Kitaplarda dikkat çeken bir diğer boyut ise zorbalığa maruz kalan karakterlerin yaşadıkları çatışmaları çözmeye biçimleridir. Zorbalığa maruz kalan karakterlerin önemli bir kısmı problemini şiddete başvurarak çözmekte, bir anlamda kurbanen zorba olmaktadır. Söz konusu literatür gözden geçirildiğinde, gerçek hayatta da zorbalığa maruz kalan kurbanların şiddete şiddetle cevap verdikleri araştırmaların varlığı görülmektedir (Gültekin Akduman, 2010; Burnukara ve Uçanok, 2012). Ancak araştırmaların geneline bakıldığında kurbanların şiddet dışında da daha etkili sayılabilecek çözüm yollarına başvurdukları anlaşılmaktadır. Kitaplardaki görünümün, bu yönüyle ilgili literatürle örtüşüğünü söylemek mümkün değildir. Yakar ve Yılmaz'ın (2015) da çalışmalarında ifade ettiği gibi kurgusal nitelikli çocuk kitaplarındaki karakterlerin çatışmalarını şiddete başvurarak çözmesi, şiddeti alternatif bir çözüm yolu olarak değerlendirilmesi yanlıştır. Bu anlamda yazarların zorbalığın çözümünde daha etkili çözüm yolları önermeleri gerekmektedir. Bu çözüm yollarından biri çevreden yardım alma iken diğeri ise akıl yürütmedir. Kişinin baş edemediği konularda etrafındaki insanların birikimlerinden faydalanması veya aklını kullanmak suretiyle kalıcı çözümlere ulaşması oldukça değerlidir. Literatürdeki pek çok çalışmada kurban, özellikle çevresindeki anne, arkadaş, öğretmen gibi birincil kişilerden yardım alırken (Kartal, 2008; Kartal ve Bilgin, 2009; Özkan ve Gökçearslan Çifci, 2010; Öztürk, Çevik ve Kartal, 2012) kitaplarda bu tarz çözümlere oldukça az yer verilmiştir. 21. yüzyıl yeterlilikleri zikredilirken ideal insana ait sıfatların “problem çözen, akıl yürüten, işbirliği yapan” ifadeleri ile karşılandığı modern zamanlarda, karakterlerin yaşadıkları çatışmaları çözerken daha fazla akıllarını kullanmaları ve işbirliği yapmaları beklenmektedir. Zira Sever'in (2010) de belirttiği gibi kurgulardaki karakterlerin aynı zamanda çocuk okurun özdeşim kurduğu düşsel bir arkadaş olacağı unutulmamalıdır. Kitap karakterlerinin, çocuk okurların davranışlarını etkilediği düşünülürse günlük hayatta akıl yürüten ve işbirliği yapan bireyler için bu yetilerle donanmış kahramanların çocuk okura daha fazla arz edilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak kurgusal nitelikli çocuk kitaplarında, akran zorbalığına ilişkin görüşleri ve görünümünün çözümüne ilişkin sunulan alternatifleri tespit etmek ama-

cıyla yapılan çalışmada, kurgusal nitelikli çocuk kitaplarında en fazla karşılaşılan zorbalık tipinin sözel ve fiziksel şiddet üzerine temellendiği; zorbalığa maruz kalan karakterlerin genellikle akıllı, zeki, çalışkan ve dürüst kimseler olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca incelenen kitaplarda, zorba karakterlerin neredeyse tamamının erkek olduğu, kurbanların yaşadıkları çatışmaları genellikle şiddete meylederek çözmeye çalıştıkları belirlenmiştir.

Kaynakça

- ADA, Şükrü (2010). Erzurum'daki İlköğretim 6, 7, 8. Sınıf Öğrencilerinin Akran Zorbalığının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, **Eğitim ve Bilim**, 35, (158), ss. 90-100.
- AKTAŞ, Vezir ve GÜVENÇ, Gülden Berkem (2006). Kız ve Erkek Ergenlerde Saldırgan Olumlu Sosyal Davranışlar ile Yaş, İlişkisel Bağlam ve Kişilerarası Duyarlılık Arasındaki İlişkiler, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 23, (2), ss. 233-264.
- ASLAN, Sevda ve AŞICI, Halil (2011). Ergenlerde Okul Zorbalığının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi, **Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi**, 13, (2), ss. 71-83.
- ATIŞ AKYOL, Nevra, YILDIZ, Cansu ve AKMAN, Berrin (2018). Öğretmenlerin Akran Zorbalığına İlişkin Görüşleri ve Zorbalıkla Baş Etme Stratejileri, **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 33, (2), ss. 439-459.
- AYAS, Tuncay ve PİŞKİN, Metin (2011). Lise Öğrencileri Arasındaki Zorbalık Olaylarının Cinsiyet, Sınıf Düzeyi ve Okul Türü Bakımından İncelenmesi, **İlköğretim Online**, 10, (2), ss. 550-568.
- AYAZ ALKAYA, Sultan ve AVŞAR, Fatma (2017). Okul Çağı Çocuklarının Akran Zorbalığı Durumları ile Atılganlık Düzeyleri ile İlişkili Faktörlerin İncelenmesi, **Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi**, 14, (3), ss. 185-191.
- AYDIN, İnanet (2013). Çocuk, İnternet ve Etik, **Gençlik Araştırmaları Dergisi**, 1, (2), ss. 98-119.
- AYPAY, Ayşe, DURMUŞ, Emine ve AYBEK Eren Can (2016). Akran Zorbalığı, Okul Tükenmişliği ve Ebeveyn İzlemesi Arasındaki İlişki, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 9, (43), ss. 1389-1396.
- BAYAR, Yusuf ve UÇANOK, Zehra (2012). Ergenlerin Dâhil Oldukları Zorbalık Statülerine Göre Okul Sosyal İklimi ve Genellenmiş Akran Algıları, **Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri**, 12, (4), ss. 2337-2358.
- BOWEN, Glenn A. (2009). Document Analysis As A Qualitative Research Method, **Qualitative Research Journal**, 9, (2), ss. 27-90.
- BURNUKARA, Pınar ve UÇANOK, Zehra (2012). İlk ve Orta Ergenlikte Akran Zorbalığı: Gerçekleştiği Yerler ve Baş Etme Yolları, **Türk Psikoloji Yazıları**, 15, (29), ss. 68-82.
- COOK, Clayton R., WILLIAMS, Kirk R., GUERRA, Nancy G., KİM, Tia E. ve SADEK, Shelly (2010). Predictors Of Bullying And Victimization In Childhood And Adolescence: A Meta-analytic Investigation, **School Psychology Quarterly**, 25, (2), ss. 65-83.

- ÇALIK, Temel, ÖZBAY, Yaşar, ÖZER, Arif, KURT, Türker ve KANDEMİR, Mehmet (2009). İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Zorbalık Statülerinin Okul İklimi, Prososyal Davranışlar, Temel İhtiyaçlar ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre İncelenmesi, **Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi**, 15, (60), ss. 555-576.
- ÇANKAYA, İbrahim (2011). İlköğretimde Akran Zorbalığı, **Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 24, (1), ss. 81-92.
- ÇELEN, Fatma Kübra, ÇELİK, Aygül ve SEFEROĞLU, Süleyman Sadi (2011). Çocukların İnternet Kullanımları ve Onları Bekleyen Çevrim-içi Riskler, **Akademik Bilişim**, 2, ss. 1-8.
- ÇINKIR, Şakir (2006). Okullarda Zorbalık: Türleri, Etkileri ve Önleme Stratejileri. **I. Şiddet ve Okul Sempozyumu**, MEB ve Unicef İşbirliği, İstanbul.
- ÇINKIR, Şakir ve KARAMAN KEPENEKÇİ, Yasemin (2003). Öğrenciler Arası Zorbalık. **Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi**, 34, ss. 236-253.
- DAĞLIOĞLU, Hacer Elif ve ÇAMLİBEL ÇAKMAK, Özlem (2009). Okul Öncesi Çocuklarına Yönelik Yayınlanan Hikâye Kitaplarının Şiddet ve Korku Öğeleri Açısından İncelenmesi, **Türk Kütüphaneciliği**, 23, (3), ss. 510-534.
- DÖLEK, Nevin (2002). Öğrencilerde Zorbaca Davranışların Araştırılması ve Bir Önleyici Program Modeli, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- ESCH, Ginny (2008). Children's Literature: Perceptions Of Bullying, **Childhood Education**, 84, (6), ss. 379-382.
- FIRAT, Hatice ve ÇEKER, Sibel (2016). Çocuk Kitaplarında Dilin Şiddet Aracı Olarak Kullanımı, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Özel Sayı**, ss. 83-107.
- FIRAT, Hatice, GÜLEÇ, Havise ve ŞAHİN, Çavuş (2013). Okul Öncesi Dönem Çocuklarına Yönelik Hazırlanan Masal ve Öykü Kitaplarının Korku ve Şiddet Öğeleri Açısından İncelenmesi, **The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)**, 6, (5), ss. 217-241.
- FLANAGAN, Kelly S, VANDEN HOEK, Kristin K., SHELTON, Andrew, KELLY, Sarah Lynne, MORRISON, Chelsey M. ve YOUNG, Amy M. (2013). Coping With Bullying: What Answers Does Children's Literature Provide?, **School Psychology International**, 34, ss. 691-706.
- FREEMAN, Greta Griffin (2014). The Implementation Of Character Education And Children's Literature To Teach Bullying Characteristics And Prevention Strategies To Preeschool Childrens: An Action Research Project, **Early Childhood Educational Journal**, 42, ss. 305-316.
- GÖKLER, Rıza (2009). Okullarda Akran Zorbalığı, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, 6, (2), ss. 511-537.
- GÜLTEKİN AKDUMAN, Gülümser (2010). 7-14 Yaş Grubu Çocuklarda Akran İstismarı ve Kendi Çözüm Önerileri, **Kuramsal Eğitimbilim**, 3, (2), ss. 13-26.
- GÜRHAN, Nermin (2017). Her Yönü ile Akran Zorbalığı, **Turkiye Klinikleri J Psichiatri Nurs-Special Topics**, 3, (2), ss. 175-81

- GÜVEN, Fuat (2015). Ortaokul 8. Sınıf Öğrencilerinin Zorbalık Yapmaları ile Zorbalığa Maruz Kalmalarının, Cinsiyet, Anne - Baba Eğitimi, Sosyoekonomik Düzey ve Empati Eğilimi Açısından İncelenmesi, Toros Üniversitesi, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Mersin.
- HİLOOĞLU, Sehir ve CENKSEVEN-ÖNDER, Fulya (2010). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinde Zorbalığı Yordamada Sosyal Beceri ve Yaşam Doyumunun Rolü, İlköğretim Online, 9, (3), ss. 1159-1173.
- KALE, Mustafa ve DEMİR, Serkan (2017). İlkokul Öğrencilerinin Akran Zorbalığına İlişkin Görüşlerinin Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi, **TÜBAV Bilim**, 10, (3), ss. 74-85.
- KANADIKIRIK KILIÇ, Azize ve KILIÇ, Ayşe (2014). MEB Ortaöğretim Kurumlarındaki Öğrencilerin Akran Zorbalığına Maruz Kalma Düzeyleri ve Özgüven Arasındaki İlişki, VI. Ulusal Lisansüstü Eğitim Sempozyumu içinde (s. 23-29). Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- KANTAR, Elvide ve UYSAL, Başak (2019). Metin Türlerine Dayalı Yaratıcı Drama Etkinliklerinin Akran Zorbalığı Algısına Etkisi, **Ana Dili Eğitimi Dergisi**, 7, (4), ss. 1141-1163.
- KAPCI, Emine Gül (2004). İlköğretim Öğrencilerinin Zorbalığa Maruz Kalma Türünün ve Sıklığının Depresyon, Kaygı ve Benlik Saygısıyla İlişkisi, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 37, (1), ss. 1-13.
- KARA, Halil ve KAÇAR, Murat (2017). Akran Zorbalığı ve Toplumsal Önemi: İki Olgu Sunumu, **Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi**, 22, (2), ss. 115-118.
- KARA, Şükran (2007). Fantastik Çocuk Kitaplarında Uzamın İmgesel İşlevi ve Şiddet, Çankaya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, 7, ss. 61-72.
- KARTAL, Hülya (2008). İlköğretim Okullarında Zorbalık Yapanlar ve Zorbalığa Uğrayanlar, **e-Journal of New World Sciences Academy Social Sciences**, 3, (4), ss. 712-730.
- KARTAL, Hülya ve BİLGİN, Asude (2007). İlköğretim Öğrencilerine Yönelik Bir Zorbalık Karşıtı Program Uygulaması: Okulu Zorbalıktan Arındırma Programı, **Eğitimde Kuram ve Uygulama**, 3,(2), ss. 207-227.
- KARTAL, Hülya ve BİLGİN, Asude (2009). İlköğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenler ve Öğrenim Gören Öğrencilerin Zorbalığa Yönelik Görüşleri, **Türk Eğitim Bilimleri Dergisi**, 7, (3), ss. 539-562.
- KARTAL, Hülya ve BİLGİN, Asude (2012). İlköğretim Öğrencilerinin Zorbalığın Nedenleri ile İlgili Algıları, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 11, (1), ss. 25-48.
- MARANO, Hara Estroff (1995). Big Bad Bully, **Psychology Today**, 28, (5), ss. 50-68.
- MİLES, Matthew B. ve HUBERMAN, Allen Michael (1994). Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook, SAGE Publications, California.
- MOULTON, Emily, HEATH, Melissa Allen, PRATER, Mary Anne ve DYCHES, Tina Taylor (2011). Portrayals Of Bullying In Children's Picture Books And Implications For Bibliotherapy. **Reading Horizons**. 51, (2), ss. 118-148.

Çocuk Kitaplarında Akran Zorbalığı

- NAS, Recep (2004). Örneklerle Çocuk Edebiyatı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- ÖĞUZKAN, Ali Ferhan (2009). Çocuk Edebiyatı, Anı Yayıncılık, Ankara.
- OLİVER, Ronald L., YOUNG, Terrell A. ve LASALLE, Shella M. (1994). Early Lessons İn Bullying And Victimization: The Help And Hindrance Of Children's Literature. **The School Counselor**, 42, ss. 137-146.
- OLWEUS, Dan (1993). Bullying At School: What We Know And What We Can Do, MA: Blackwell, Cambridge.
- ÖKSÜZ, Yücel, ÇEVİK, Ceren ve KARTAL, Ayça (2012). İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencileri Arasındaki Zorbalık Olaylarının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi (Rize İli Örneği), **Turkish Studies**, 7,(3), ss. 1911-1934.
- ÖZDEMİR, Murat ve AKAR, Filiz (2011). Lise Öğrencilerinin Siber-Zorbalığa İlişkin Görüşlerinin Bazı Değişkenler Bakımından İncelenmesi, **Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi**, 17, (4), ss. 605-626.
- ÖZKAN, Yasemin ve GÖKÇEARSLAN ÇİFCİ, Elif (2010). Düşük Sosyo-ekonomik Düzeydeki İlköğretim Okullarında Akran Zorbalığı, **İlköğretim Online**, 9,(2), ss. 576-586.
- ÖZTÜRK, Muhammed ve GİREN, Songül (2016). Okulöncesi Dönemdeki Çocuklar İçin Hazırlanan Hikâye Kitaplarındaki Korku ve Şiddet Öğelerinin İncelenmesi, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)**, 5, (4), ss. 2095-2018.
- ÖZTÜRK, Nilgün, ATLI, Abdullah ve KUTLU, Mustafa (2014). Ortaokul Öğrencileri Arasındaki Zorbalık Olaylarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, **İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 15, (3), ss. 43-63.
- ÖZYÜREK, Arzu, GÜMÜŞ, Hasan ve ÖZBATAK, Meryem Esra (2015). İlkokul ve Ortaokullarda Risk Göstergeleri ve Müdahale Yaklaşımlarının İncelenmesi, **Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 1, ss. 77-88.
- PİŞKİN, Metin (2002). Okul Zorbalığı: Tanımı, Türleri, İlişkili Olduğu Faktörler ve Alınabilecek Önlemler, **Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi**, 2, ss. 533-551.
- PİŞKİN, Metin (2010). Ankara'daki İlköğretim Öğrencileri Arasında Akran Zorbalığının İncelenmesi, **Eğitim ve Bilim**, 35, (156), ss. 175-189.
- SEVER, Sedat (2002). Çocuk Kitaplarına Yansıtılan Şiddet (Millî Eğitim Temel Yasası ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme bağlamında bir değerlendirme), **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 35, (1-2), ss. 25-37.
- SEVER, Sedat (2010). Çocuk ve Edebiyat, Tudem Yayıncılık, Ankara.
- TIPIRDAMAZ SİPAHİ, Hilal (2008). İzmir İli Bornova İlçesinde İlköğretim 6. ve 7. Sınıf Öğrencilerinde Akran Zorbalığı, Etkileyen ve Eşlik Eden Faktörler, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir.
- TOTAN, Tarık ve YÖNDEM, Zeynep Deniz (2007). Ergenlerde Zorbalığın Anne, Baba ve Akran İlişkileri Açısından İncelenmesi, **Ege Eğitim Dergisi**, 8, (2), ss. 53-68.

- ÜNALMIŞ, Mehmet ve ŞAHİN, Rukiye (2012). Şiddete Yönelik Tutum ve Okul Zorbalığı, **Uluslararası Cumhuriyet Eğitim Dergisi**, 1, (1), ss. 63-71.
- ÜNERİ, Özden Şükran (2011). Çocuklarda Akran Zorbalığı, **Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi**, 24, ss. 352-353.
- WANG, Cixin, COUCH, Lauren, RODRÍGUEZ, Geovanna Rosas ve LEE, Catherine (2015). The Bullying Literature Project: Using Children's Literature To Promote Prosocial Behavior And Social-emotional Outcomes Among Elementary School Students, **Contemp School Psychol**, 19, ss. 320-329.
- YAKAR, Yasin Mahmut ve YILMAZ, Oğuzhan (2015). Beyazbulut Dergisinde Yer Alan Kurgusal Metinlerdeki Karakterlerin Çatışmaları Çözme Biçimleri, **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Türkçe Öğretimi Özel Sayısı, ÖS II**, ss. 57-66.
- YILDIRIM, Ali ve ŞİMŞEK, Hasan (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- YILMAZ, Oğuzhan ve DESTEGÜLOĞLU, Bilge (2019). Çocuk Kitaplarına Yansıyan Şiddet, **İlköğretim Online**, 18, (3), ss. 1099-1112.
- YILMAZ, Oğuzhan ve YAKAR, Yasin Mahmut (2018). Türk Çocuk Edebiyatında Sorun Odaklı Yaklaşım, **Çocuk ve Medeniyet**, 3, (6), ss. 29-42.